

В І Д Г У К
офіційного опонента на дисертацію
Комарова Сергія Анатолійовича
«Жанр фейлетону в російській літературі
XIX – першої третини XX століття:
теорія, історія, персоналії, поетика»,
поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук
за спеціальністю 10.01.02 – російська література

У сучасному науковому дискурсі представлені найрізноманітніші точки зору на проблемно-тематичні, структурно-композиційні, художньо-публіцистичні особливості фейлетону. Інтерес до спадку авторів цього жанру не зникає, при цьому наявні судження дуже широкої оціночної амплітуди: від повного заперечення естетичного і суспільного значення творчості письменників та публіцистів до однозначного звеличення їх заслуг. Зауважимо, що цілий пласт фейлетоністики до нашого часу є маловивченим. Саме тому осмислення особливостей зародження, еволюції, функціонування фейлетону в російській літературі XIX – першої третини XX століття є актуальним і своєчасним.

Мета роботи реалізована за допомогою розв'язання чітко визначених дослідницьких завдань, а також завдяки вирішенню цілої низки похідних проблем (розгляд історії наукового вивчення жанру фейлетону та з'ясування ступеня дослідженості проблеми; характеристика основних теоретичних проблем цього жанру, ролі публіцистичності, художності та комічної доміанти в його поетиці; розгляд історії формування та розвитку жанру фейлетону в російській літературі XIX – початку XX століття; виокремлення основних тенденцій розвитку та типологічних різновидів фейлетону; визначення особливостей фейлетоністики у творчості письменників зарубіжжя (О. М. Чорного та Дон-Амінадо); аналіз своєрідності сатиричного фейлетону у творчості М. А. Булгакова; виявлення жанрової специфіки фейлетонів М. М. Зощенка та В. П. Катаєва; визначення ідейно-тематичних та формальних рис публіцистичного фейлетону М. Ю. Кольцова; з'ясування індивідуальних особливостей методу фейлетоністів І. А. Ільфа та Є. П. Петрова, специфічних рис поетики у спільній творчості

сатириків; уточнення специфіки жанрової форми віршованого фейлетону у творчості Д. Бедного, В. В. Маяковського, Ю. К. Олеші; встановлення зв'язку фейлетону 1920–30-х років із традиціями класиків жанру).

Зважаючи на сформульовану мету, обрані об'єкт і предмет, використані методи, вмотивованими і логічно завершеними є структура роботи, її змістове наповнення. Дисертація Комарова Сергія Анатолійовича чітко структурована (складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел). У Вступі визначаються об'єкт та предмет дослідження, логічно обґрунтовуються його мета та завдання, визначається актуальність, наукова новизна, теоретична та методологічна основа і практичне значення.

Перший розділ дисертації «Історія вивчення жанру фейлетону» складається з чотирьох підрозділів. У першому з них («Жанр фейлетону в російській словесності як об'єкт літературознавчого аналізу») здійснено огляд праць науковців, що досліджували російську фейлетоністику XIX – першої третини XX століття. Автор констатує, що «наукові розвідки фейлетоністики письменників, які зробили значний внесок у розробку жанру, демонструють недостатній ступінь вивченості проблеми», наголошує на «необхідності усебічного аналізу ідейно-тематичної та формальної своєрідності фейлетону» (с. 9).

У другому підрозділі першого розділу «Осмислення фейлетонного жанру в критиці XIX століття» розглядаються перші спроби опису жанрових особливостей фейлетону, здійснені В. Г. Белінським, І. І. Панаєвим, О. В. Дружиніним, М. О. Добролюбовим. Третій підрозділ цього ж розділу «Проблеми жанрової природи фейлетону в радянському літературознавстві» присвячено характеристиці теоретичних проблем фейлетону, дискусії про сутність та форми фейлетонного жанру (1920–80-ті рр.). У четвертому підрозділі першого розділу «Фейлетон у сучасній науці» автор роботи розглядає значний масив праць пострадянського періоду – літературознавчого, мовознавчого, історичного, журналістикознавчого характеру, в яких вивчається природа фейлетону, а також дає своє визначення цього жанру.

У другому розділі роботи «Теоретико-методологічні засади дослідження жанру фейлетону» висвітлено проблеми трактування трьох базових категорій для поезики фейлетону: публіцистика (публіцистичність), художня література (художність), комічне та його види. Автор виокремлює внутрішньожанрові типи фейлетону, пропонує три типи класифікацій цього жанру (за темою, способом відтворення фактів, видом комічного).

Позиція дисертанта ґрунтується на досвіді як літературознавства (М. М. Бахтін, Ю.Б. Борев, Ю.М. Лотман, Ю.В. Манн, І.О. Рябов, М.О. Чудакова та ін.), так і журналістикознавства (О.С. Волковинський, В.Й. Здоровега, Є.П. Прохоров, Л.Є. Кройчик, О.О. Тертичний та ін.). Перший та другий теоретичні розділи написано на сучасному науковому рівні, автор продемонстрував добре володіння літературознавчою термінологією, вміння аналізувати й систематизувати наукові концепції, формулювати й аргументувати власну точку зору.

У третьому розділі «Фейлетон в російській літературі XIX – початку XX століття» зосереджується увага на розгляді історії формування й розвитку цього жанру. У першому підрозділі третього розділу 1820-30-ті роки визначаються як період формування фейлетону як жанру. Автор роботи аргументовано доводить, що поети і прозаїки цієї епохи стоять біля витоків окремих внутрішньожанрових типів фейлетону: соціально-побутового (К. Ф. Рилєєв), літературного (О. О. Бестужев-Марлінський), художнього та соціально-морального (Ф. В. Булгарін), сатиричного (О. С. Пушкін). О. І. Сенковський, розвиваючи лінію Рилєєва і Булгаріна, передбачає появу соціально-політичного фейлетону.

У другому підрозділі третього розділу «Розквіт жанру фейлетону у літературі 40-80-х років XIX століття» доводиться, що у цей період фейлетон стає одним з найбільш впливових жанрів сатирико-гумористичної журналістики, а провідні фейлетоністи епохи (О. І. Герцен, М. О. Некрасов, Ф. М. Достоевський, М. Є. Салтиков-Щедрін, А. П. Чехов) формують свого роду «канон», що включає сталі ознаки жанру: опора на факт, злободенність проблематики, тематична різноплановість, художньо-публіцистична обробка матеріалу, комічний компонент, вільна структура і асоціативність, наявність інтертексту. Остаточо

затверджуються внутрішньожанрові типи фейлетону: художній і публіцистичний, сатиричний і гумористичний, соціально-побутовий (або моральноописовий), соціально-політичний, літературний, професійний.

У третьому підрозділі цього розділу висвітлюються особливості віршованого фейлетону 40-70-х років XIX століття, внесок у його розвиток М. О. Некрасова, В. С. Курочкіна, Д. Д. Мінаєва, М. О. Добролюбова і В. П. Буреніна.

У четвертому підрозділі третього розділу «Основні тенденції розвитку фейлетону на межі XIX – XX століть» автор зазначає, що у 1890–1900-ті роки жанр фейлетону переживає якісно новий етап розвитку. Цей вкрай насичений інформацією підрозділ містить цікаві спостереження про своєрідність функціонування жанру фейлетону у творчості Д. О. Ліньова, В. М. Дорошевича, О. В. Амфітеатрова, Л. М. Андрєєва, «сатириконців», В. В. Воровського.

Найбільш цінним і вагомим є четвертий розділ дисертації – «Жанр фейлетону в російській літературі 1920-х – початку 1930-х років», що складається з семи підрозділів, у першому з них «Фейлетон у творчості письменників зарубіжжя» подано характеристику жанру у авторів першої хвилі російської еміграції (творчість А. Аверченка, Н. Теффі, О. Чорного, Дон-Амінадо). У другому підрозділі четвертого розділу «Російська радянська журналістика і фейлетон 1917 – початку 1930-х років» подано загальну характеристику особливостей функціонування фейлетону в радянській пресі, а в наступних чотирьох підрозділах – детально висвітлюється внесок провідних фейлетоністів епохи (М. А. Булгакова, М. М. Зощенка, В. П. Катаєва, М. Ю. Кольцова, І. А. Ільфа та Є. П. Петрова) у розвиток жанру.

У сьомому підрозділі четвертого розділу розкривається специфіка розвитку віршованого фейлетону в російській літературі 1920 – початку 1930-х років (творчість Д. Бедного, В. В. Маяковського, Ю. К. Олєши). Дисертант слушно зазначає, що для віршованого фейлетону цього періоду характерний найбільш системний розвиток традицій сатириків попередньої епохи, які працювали в цьому жанрі (М. О. Некрасов, В. С. Курочкін, Д. Д. Мінаєв, В. П. Буренін).

Таким чином, мета дослідження реалізована досить повно і переконливо. Кожен розділ роботи закінчується системою аргументованих висновків, які органічно переростають у загальні висновки, які дають повне уявлення про результати проведеного дослідження.

У представленій розвідці охоплено надзвичайно широке коло імен і фактів, пов'язаних із історичним розвитком жанру фейлетону. Наукова новизна роботи полягає у тому, що у ній представлено цілісну характеристику типологічних різновидів цього жанру, простежено основні тенденції його розвитку в російській літературі XIX – першої третини XX століття, здійснено цілісний аналіз фейлетоністики найбільш визначних майстрів жанру. Серед вагомих наукових результатів, отриманих здобувачем самостійно, варто відзначити виявлення жанрової специфіки фейлетонних текстів окремих авторів (К. Ф. Рилєєва, Ф. В. Булгаріна, О. І. Сенковського, Д. О. Ліньова, А. С. Бухова, Ю. Д. Зозулі та братів Тур), що було зроблено вперше. У роботі містяться цінні зауваження щодо впливу фейлетонної творчості митців на їх художній доробок, а також простежено зв'язок фейлетоністики першої третини XX ст. з російською сатиричною літературою XIX ст.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень і висновків, сформульованих у дисертації Комарова Сергія Анатолійовича, підтверджується застосуванням методологічного інструментарію, важливого як для процесу вивчення історичних фактів, так і для аналізу явищ у галузі літературознавства. Дослідник залучив цілу низку методів (історико-функціональний, структурно-семіотичний, культурно-історичний, описовий, герменевтичний, порівняльно-типологічний тощо), вказавши на потребу їхнього використання та отримання об'єктивних і ґрунтовних результатів (с. 9-10).

Теоретичне і практичне значення поданої до захисту докторської дисертації С.А. Комарова цілком очевидне, адже проведене дослідження сприяє поглибленню й систематизації знань щодо типології фейлетонного жанру, етапів його розвитку, основних тенденцій функціонування в російській літературі, а результати й висновки цієї праці можуть застосовуватись у науково-дослідній

сфері (підготовка статей, монографій та начальних посібників, пов'язаних із проблемами сатирико-гумористичної літератури) та в навчальному процесі у вищій школі під час вивчення курсу «Історія російської літератури».

Матеріали дисертаційної праці цілком відображені в одноосібній монографії (Комаров С. А. Жанр фельетона в русской советской литературе 1920-х – начала 1930-х годов: Монографическое издание / С. А. Комаров. – Мариуполь : ПДТУ, 2015. – 372 с. (21, 79 др. а.) та 41 науковій публікації, 24 з яких – у наукових спеціалізованих виданнях України та виданнях, включених до наукометричних баз даних, 6 – у закордонних виданнях, 11 – у збірниках матеріалів конференцій. Результати дослідження оприлюднені у доповідях на численних міжнародних і всеукраїнських конференціях і форумах, що засвідчує активну наукову діяльність С. А. Комарова.

Не маючи принципових зауважень до викладу дисертаційного тексту та висновків проведеного дослідження, хочеться поставити деякі запитання і висловити такі побажання:

1. Метод фейлетоністів пов'язаний з комічним загостренням – перебільшення або применшенням рис, властивостей і ознак зображуваного явища. Деякі вчені бачать в цьому основу для визнання сатири і художнім принципом (у тих несатиричних творах, де містяться сатиричні образи, мотиви й елементи), і особливим родом художньої літератури, разом з епосом, ліриком, драмою, – у тих творах, у яких сатиричний пафос є визначальним (Эльсберг Я. Вопросы теории сатиры – М., 1957; Макарян А.М. О сатире. – М., 1967). Цікаво почути думку автора дисертації з цього приводу.

2. Чомусь у теоретичному розділі поза увагою дисертанта залишилися «малі фейлетони». Наприкінці XIX – та початку XX сторіччя в російській столичній і провінційній пресі цей жанр активно розвивався, його майстрами були: Влас Дорошевич, Ієгудил Хламида (Максим Горький), Не-Буква (І. Василевський), Слово-Глагол (С. Гусєв), а на початку XX ст. – Аркадій Аверченко. Хоча у підрозділах 4.2, 4.7 автор дисертації згадує цей жанровий різновид.

3. Хотілося б почути думку дисертанта про особливості репрезентації образу автора в фейлетоністиці.

4. На наш погляд, у контексті аналізованих проблем, варто було б приділити увагу видовій характеристиці фейлетонів М. Булгакова «Евгеній Онегин» і «Муза мести». У цих творах митець репрезентує свій погляд на творчість О. Пушкіна та М. Некрасова (див.: Жданова В. «Пред солнцем бессмертным ума...». Пушкин в раннем творчестве М. Булгакова // Литературная учёба. – 2002. – № 6. – С. 97-120).

5. Автор дисертації не розмежовує поняття «фактичний», «фактологічний», «фактографічний», використовує їх у роботі як синоніми, хоча вони мають різне смислове наповнення;

Наголосимо, що висловлені зауваження не впливають на загальну цілком позитивну оцінку дослідження, не знижують теоретичне та практичне значення роботи, не ставлять під сумнів його результати, а мають переважно дискусійний характер.

У цілому представлена дисертація є новаторським дослідженням. Достовірність та об'єктивність одержаних результатів забезпечується логічністю побудови як самої роботи, так і її висновків, залученням значного за обсягом художнього, літературознавчого, історичного, журналістикознавчого, критичного, публіцистичного матеріалу. Перелік використаних джерел (613 позицій) свідчить про фундаментальність підґрунтя, на якому побудовано виконану дисертацію.

Автореферат дисертації Комарова Сергія Анатолійовича повністю відбиває основні положення поданої на захист праці і відповідає всім вимогам, які висуваються до видань такого типу.

Загалом, представлене наукове дослідження є самостійним, цілісним і завершеним, автор продемонстрував уміле володіння категоріально-термінологічним апаратом сучасного літературознавства. Безсумнівність актуальності теми дослідження, його наукової новизни, достовірності отриманих результатів, теоретичної та практичної значущості дозволяє констатувати, що дисертація «Жанр фейлетону в російській літературі ХІХ – першої третини ХХ

століття: теорія, історія, персоналії, поетика» відповідає вимогам п. 10, п. 12 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року за № 567, які висуваються до докторських дисертацій, а її автор, Комаров Сергій Анатолійович, заслуговує присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 – російська література.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики
Запорізького національного
технічного університету

В.Л. Погребна

Підпис Погребної В.Л. засвідчую:

Вчений секретар
Запорізького національного
технічного університету,
доктор технічних наук,
професор

В.В. Наумик